

**ЧИ СТАНЕ КРИМ
«ДУХОВНИМ
ЦЕНТРОМ
РУССКОГО МИРА»** ➔ 4

**ХТО ВІН
НАСПРАВДІ?** ➔ 7

КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНА
УКРАЇНСЬКА
ГАЗЕТА

№ 47
23.11.2018

www.svitlytsia.in.ua

Кожні півроку правозахисники здійснюють моніторинг стану справ з облаштуванням тимчасових контрольно-пропускних пунктів на адміністративному кордоні між Херсонською областю і Кримом. Таких усього лише три: «Чонгар», «Чаплинка» та «Каланчак». Три больові точки дотику, через які проходять люди і автотранспорт; три ниточки, поки що не обірвані між материком і окупованим українським півостровом.

ІГОР СВІТЛИЧАНИН

Кордон, зрештою, – це обличчя країни, навіть якщо це кордон адміністративний. Що відбувається з цим «обличчям»? Цього разу спільно з представниками Кримської правозахисної групи Олександром Седовим і Володимиром Чекригіним тему досліджував і кореспондент «Кримської світлиці».

Прикордонники несуть службу на цьому рубежі, який офіційно кордоном не називається. Вони доброзичливі до правозахисників і журналістів, але відмовляються щось говорити по суті питання. Це зрозуміло і виправдано – вони на службі і мусять робити свою справу, а не теревенити з людьми, яких бачать уперше. Але ж «теревені» ці стояться 105 мільйонів гривень, виділених цього року на облаштування трьох КПВВ.

На запитання про те, як просувається облаштування пунктів

НА МЕЖІ ДВОХ СВІТІВ

перетину кордону, замість відповіді – лише іронічна посмішка: мовляв, самі бачите...

Так, бачимо: на «Чонгарі» споруджено цілий «сервісний центр» – тентовий павільйон, відкритий усім вітрам і морозам. Пластмасові кабінки, які назвати «біотуалетами» буде потетичним перебільшенням, стоять так само на морозі, а на додачу користування такою кабінкою коштують три гривні. Є медпункт, на дверях якого написано: «Цілодобово», проте на момент моніторингу (о сьомій ве-

чора) він був зачинений. Розкладка безкоштовної преси для громадян є, але сама преса в ній відсутня.

Воду привозять у флягах лише прикордонникам і митникам, водогону немає. З освітленням на Чонгарському КПВВ теж великі проблеми. Нагадую, що «Чонгар» розташований на півострові, з усіх боків, за винятком тонкої смуги суходолу, що сполучає його з материком, цей клаптик землі омивається водами Сиваша. Відсутність нормального освітлення створює не лише не-

зручності для цивільного населення, яке перетинає адміністративну межу, а й сприяє можливості проникнення контрабандистів або навіть диверсійних груп окупантів.

Агітаційні плакати на пунктах пропуску запрошують молодь з Криму здобувати вищу освіту в українських вишах, проте на тлі перерахованого вище враження, що залишиться від перших кроків по неокупованій території, буде прикрим і аж ніяк не сприятиме позитивному іміджу нашої держави.

КПВВ «Чаплинка», як і раніше, являє собою неприпадну споруду посеред розбитої польової дороги та огорожених ділянок, позначених табличками «Обережно, міни».

Нещодавні викиди у повітря з боку Армянська стали своєрідним «дзвіночком» щодо необхідності облаштування контрольних пунктів. За свідченням співробітників прикордонної служби, на пунктах пропуску в «Чаплинці» та «Каланчак» довелося після того випадку міняти бляху на дахах споруд КПВВ. Самі співробітники служб (митниці, поліції та прикордонної служби) мусять вдягати респиратори, які мало захищали їх від отруйних речовин. Монети номіналом від 10 копійок і вище, залишені просто неба, хутко вкривалися зеленим нальотом.

«Каланчак» порадував єдиним свідченням поліпшення ситуації: автостанцією, в якій принаймні можна перебувати у більш-менш людських умовах, тут тепло, до 15 пасажирів мають змогу перечекати до прибуття автобуса.

Для того, аби потрапити на материк чи в Крим, законослухняним громадянам доводиться обирати між цими трьома КПВВ, адже це єдиний дозволений законом спосіб. Звільнення Криму з-під окупації неминує, але оскільки воно навряд чи станеться найближчим часом, то в цей період контрольні пункти мусять функціонувати.

КРАЄЗНАВСТВО: ЗРУЙНОВАНІ ХРАМИ КЕРЧІ

➔ 8

НАГОЛОС

ФОТО: КРИМСЬКОЇ ПРАВОЗАХИСНОЇ ГРУПИ

НА МЕЖІ ДВОХ СВІТІВ

ІГОР СВІТЛИЧАНИН

На пункті пропуску разом з митниками і прикордонниками чергує й поліція. Присутність поліцейських на КПВВ необхідна. Однак ось чим вони зайняті: людину, яка прибула до вільної України з окупованого півострова, після проходження митного і прикордонного контролю, зустрічає співробітник поліції, котрий повідомляє, що їй необхідно підійти до зеленого вагончика не подалік та відповісти на кілька запитань. Прибулого одразу ж розпитують про особисті дані (прізвище, ім'я), адресу реєстрації, номер паспорта і (для чогось!) дані мобільного телефону – тобто номер сімкарти, а також так званий ІМЕІ самого мобільника.

«Ми запитали: чим це обумовлено?» – розповів Олександр Седов на брифінгу за результатами моніторингу, що відбувся 15 листопада в Кризовому медіа-центрі. «Вони сказали, що це проводиться в рамках провадження з розшуку осіб, які підозрюються в злочинах проти територіальної цілісності України, і наказ цієї передбачає з'ясування ІМЕІ телефонів з'ясування, які підозрюються. Але слід зазначити, що статус підозрюваного – це статус у справі, не можна розглядати всіх мешканців Криму, котрі виїждять з окупованої території, як підозрюва-

них у скоєнні злочинів проти територіальної цілісності України. І збір персональної інформації є справою виключно добровільною, але співробітники поліції про це не повідомляють. По-перше, люди приїжджають з території, що окупована фактично поліцейською державою, де будь-яке невиконання вимог співробітника поліції може призвести принаймні до адміністративного штрафу. І люди, перебуваючи на КПВВ, на прохання співробітників поліції надати їм інформацію, надають її, ясна річ, про все, що ті бажають спитати». Правозахисник наголошує: «Це справа добровільна. Люди, якщо вам не надано ніякого статусу, якщо ви не проходить ані як свідок, ані як підозрюваний у кримінальній справі, давати будь-яку свою персональну інформацію (що стосується номера телефону чи ІМЕІ) ви не зобов'язані, і вимоги ці є незаконними».

Проте громадянин проходить через межу і вирушає далі – чи то в тимчасово окупований Крим, чи то, навпаки, – до вільної європейської України; хоч якою б неприємною не була для нього процедура перетину адмінкордону, триває вона (в кращому разі!) годину-дві та залишається в минулому, як поганий сон. Людина ж, яка виконує службовий обов'язок там, на межі, мусить перебувати на цьому чи то кордоні, чи то не кордоні постійно.

Йдеться не про те, варто чи не варто облаштувати пункти перетину кордону, на що у 2018 році з бюджету держави вже виділено 105,98 мільйонів гривень. Ці гроші повинні бути не просто «освоєні», а втілені в заплановані споруди та інфраструктуру, причому статися це має вже до 31 грудня. Тобто лишається всього місяць, до того ж не найсприятливіший для проведення будівельних робіт. І відповідь на запитання, чи відбудуться якісь конкретні зміни, вже, на жаль, очевидна. Виникає інше запитання: хіба Україна є найбагатшою державою світу, що може собі дозволити викидати сто мільйонів туди, сімсот мільйонів сюди, мільярди ще куди-небудь?

Найбільш наочно це недбалістю помітно тут, на межі двох світів, на межі абсурду, на межі терпіння людей, вимушених зносити таке зневажливе ставлення держави, громадянами якої вони досі є.

ДАЙДЖЕСТ

БЛИЗЬКО ПОЛОВИНИ КРИМСЬКИХ «ДЕРЖАВНИХ» ЛІКАРЕНЬ НЕ ОТРИМАЛИ ОКУПАЦІЙНИХ «ЛІЦЕНЗІЙ»

Станом на кінець жовтня 2018 р. лише 44 з 85 медичних та інших організацій, які перебувають у розпорядженні кримського «міністерства охорони здоров'я» і підлягають «ліцензуванню», отримали окупаційні «ліцензії» на здійснення медичної діяльності: серед них – 25 лікувальних установ, 17 санаторіїв та 2 інші організації. Загальний показник складає 45,6% від загальної кількості «підвідомчих» медичних організацій. При цьому «міністр охорони здоров'я республіки Крим» Олександр Голенко зазначив, що термін здійснення медичної діяльності без отримання «ліцензії» на території окупованого півострова спливає 1 січня 2019 р. За його словами, затримки з отриманням «ліцензій» мають медичні організації «державної форми власності» – передусім, через невідповідність приміщень санітарним правилам і нормативам держави-окупанта (невідповідність площі, відсутність системи вентиляції, централізованого гарячого водопостачання, локальних очисних споруд, ефективної системи відведення стоків тощо).

У СЕВАСТОПОЛІ ПЛАНУЮТЬ МАСШТАБНУ ПЕРЕБУДОВУ ЦЕНТРУ МІСТА

У Севастополі з ініціативи очільника держави-окупанта Володимира Путіна розпочинають підготування майданчика для створення парку з об'єктами культури на території від Артилерійської до Карантинної заток. Про це під час «прямої лінії» з мешканцями окупованого міста 15 листопада заявив «губернатор» Дмитро Овсянников.

«Запускаються два масштабні проекти. Перший пов'язаний з будівництвом об'єктів культури та парку – це територія від Артзатоки до вулиці Катерної: там буде споруджено театр опери та балету, консерваторію, хореографічне училище, музейний комплекс і музей захисникам Севастополя 1941-1942 рр. Ми перебуваємо у доброму режимі, земельні ділянки було передано до будівельних компаній, техніка вже готує їх для будівництва майбутніх об'єктів», – сказав він. Говорячи про будівництво «духовно-просвітницького центру» в районі заповідника «Херсонес Таврійський», окупаційний «губернатор» заявив, що цей проект «також вступає у добру стартову фазу». «Міністерство оборони [РФ] передало свої землі, які прилягають до «Херсонеса»: там передбачається будівництво музейного комплексу, пов'язаного з роз-

витком християнства у Росії», – додав Овсянников.

ДОВГОСТРОКОВУ ОРЕНДУ ЖИТЛА У КРИМУ ВИЗНАНО НЕДОСТУПНОЮ

Російська агенція «РІА Рейтинг» на підставі даних Росстату склала рейтинг, у якому показав, яка частка родин може дозволити собі орендувати квартиру і при цьому здійснювати повсякденні витрати.

За даними дослідження, в окупованому Криму цей показник склав менш ніж 20%. Фахівці пояснюють це «припливом туристів»: за їхніми твердженнями, здача житла в оренду відпочивальникам на короткий термін є більш популярною, ніж довгострокова оренда для місцевих мешканців. У Севастополі, перетвореному на військову базу держави-агресора, високий попит на квартири формується переважно за рахунок окупаційного військового контингенту, який складає чималу частку населення міста, решті мешканців якого, з огляду на значно меншу зарплатню, доводиться мати справу з ринком оренди, орієнтованим на військових.

ТИМ ЧАСОМ

Ціни на нерухомість у Криму після відкриття руху незаконно спорудженим мостом через Керченську протоку зросли на вторинному ринку на 2,5%, як повідомляє прес-служба порталу Domofond.ru. «Ринок відреагував на покращення транспортної доступності регіону зростанням цін на нерухомість. Середня ціна на вторинні квартири у розрахунку за квадратний метр зросла на 2,5%, на заміській будинки – на 4,1%. Таким чином, у жовтні 2018 р. квадратний метр міського житла у Криму загалом коштував 72346 рублів (понад 29,6 тис. є), а у приватних будинках – 48466 рублів (понад 19,8 тис. є)», – йдеться у повідомленні. У прес-службі зазначили, що експерти порталу дослідили динаміку цін на вторинне житло та заміську нерухомість у Криму з травня до жовтня. Найбільше зростання середніх цін спостерігалося серед багатокімнатних квартир: вартість помешкання з 4-ма кімнатами зросла на 19,6% і склала 10,7 млн рублів (майже 4,4 млн є), а 3-кімнатні квартири зросло на 4,3% – їхня вартість сягнула майже 6,2 млн рублів (понад 2,5 млн є). Найменше зросло у ціні 1- і 2-кімнатні квартири: на 1,5% (до 2,8 млн рублів, майже 1,15 млн є) і 1,6% (майже до 4,3 млн рублів, понад 1,76 млн є) відповідно.

Вивчаючи величезний масив документальних матеріалів з повоєнного переселення української людності до Криму, як до, так і після його передачі Україні, доходимо висновку, що доля переселенців з України кремлівських злочинців не цікавила. Переселенці розглядалися компартійною владою як покірна робоча сила, що була потрібна лише для відродження занедбаного владою та росіянами Криму.

ПЕТРО ВОЛЬВАЧ

В усіх цих щорічних та урядових постановках, починаючи з 1944 року і закінчуючи 1980-ми роками, українські переселенці не ідентифікувалися як національна спільнота, що має навіть урізані права на задоволення національних, освітніх, культурних та духовних потреб.

На сотні тисяч переселенців з України в Кремлі дивилися як на субстрат для творення єдиного, безумовно, російськомовного «советского народа». В жодному з цих документів не йдеться про необхідність забезпечення дітей переселенців садочками, початковими та середніми навчальними закладами з рідною мовою навчання. Нічого не говорилося і про збереження національної ідентичності та рідної культури людей, силоміць вивезених з рідних країв.

Московське керівництво цілком усвідомлено ще у перші роки після депортації кримських татар взяло курс на зросійщення українських переселенців. Адже люди переселяли цілими селами, з головами сіл'ярда, колгоспів, з агрономами та вчителями. І ніхто ні з московського, ні з київського, ні з кримського керівництва не порушував питання про створення для дітей переселенців з України у місцях їхнього компактного розселення українськомовних шкіл та українських класів. Самі ж люди, які пережили сталінський голодомор 1932-1933 років, репресії у часи ко-

„Напалка Полтавка“ на сцені сільського клубу

Велика афіша сповіщала: «5 серпня в сільському клубі—вистава «Напалка Полтавка» (українською мовою). Ролі виконують: Возного — фельдшер Корейської лікарні Є. Білинко, Гориня Терпелиху колгоспниця артілі імені Кубишева М. Тагаєва, Наталки — колгоспниця С. Коваленко, Петри — продавець магазину Н. Устїнон, Миколи — кіномеханік клубу Б. Зодтаров, Макотсиніна — повар санаторію № 10 ВЦРПС П. Продайко».

Афіша розповідала, що спектакль поставлений під керівництвом Є. Білинкова, а музичний супровід (фортепіано і скрипка) хірурга Корейської лікарні С. Псахи та працівника санаторію «Красное Знамя» І. Комісарука.

Увечері 5 серпня ще задовго до початку вистави сільський клуб був заповнений — бажаючих подивитися виявилось дуже багато. Тепло вітали воєн артистів-аматорів. Вистава мала великий успіх. Члени гуртка вирішили поставити її і на другий день. І знову зал був переповнений. Успіх вистави — результат наполегливої роботи колективу художнього самодіяльності, любовного ставлення кожного члена гуртка до своїх обов'язків. Яттинський відділ культури повинен підтримати самодіяльність колектива, допомогти йому поліпшити якість вистави.

На фото: сцена з вистави. Наталка—С. Коваленко, Терпелиха—М. Тагаєва. Текст—А. Огаєцова. Фото—Корейца.

КОЛГОСПНИКИ НА ВИСТАВІ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ

Понад 500 колгоспників артілей імені 8 березня, «Родина», імені Кірова, імені Молотова та інших колгоспів Євпаторійського району побували в Євпаторійському міському театрі на виставі «Запорожжя за Дунаєм» в постановці Кримського українського музично-драматичного театру.

Вистава дуже сподобалась трудівникам села.

«УКРАЇНА В ЖИВОПИСУ»

Виставка картин в кінотеатрі «Піонер».

Понад три місяці увагу глядачів сімферопольського кінотеатру «Піонер» привертала пересувна виставка плакатів китайських художників, обладнана в фойє.

Зараз в кінотеатрі «Піонер» влаштована виставка «Україна в живопису». В фойє розміщено 25 репродукцій з відомих картин. Тут є репродукції з картини Т. Шевченка «Селянська сім'я», М. Хмелька «Навіки з Москвою, навіки з російським народом», М. Самокіша «Перехід через Сиваш» та інші.

Публікації в газеті «Радянський Крим», 1956 р.

МОВОЮ ФАКТІВ ЗГОРТАННЯ КОРОТКОЧАСНОЇ УЖГАЇНІЗАЦІЇ КРИМУ

ЛУЧШЕ ГОТОВИТЬСЯ І ГИМНАСТИЧЕСКИМ СОРЕВНОВАНИЯМ

504 комсомольця закінчили тренувальний мінімум

На сесійському залі, де працює колгоспний клуб, в цей час відбуваються заняття з фізкультури. Учасники тренувального мінімуму зосереджені на виконанні вправ, що підвищують витривалість і силу. Це єдиний момент, коли всі учасники тренувального мінімуму зосереджені на виконанні вправ, що підвищують витривалість і силу. Це єдиний момент, коли всі учасники тренувального мінімуму зосереджені на виконанні вправ, що підвищують витривалість і силу.

НА ПОЗИЦІЇ НЕВМІЩАЛІСТА

На сесійському залі, де працює колгоспний клуб, в цей час відбуваються заняття з фізкультури. Учасники тренувального мінімуму зосереджені на виконанні вправ, що підвищують витривалість і силу. Це єдиний момент, коли всі учасники тренувального мінімуму зосереджені на виконанні вправ, що підвищують витривалість і силу.

13.500 ГИМНАСТОВ

Самостійної області

Учасники сесійського залу зосереджені на виконанні вправ, що підвищують витривалість і силу. Це єдиний момент, коли всі учасники тренувального мінімуму зосереджені на виконанні вправ, що підвищують витривалість і силу.

ЗА ДОСТОЙНУ ВСТРЕЧУ ДВАДЦЯТИЛІТІЯ КРИМСЬКОГО АССР

Тринадцятилітній СВЕРХ ПІЛАН

Об'язателівство комсомольско-молодіжними бригадами

План виконаний досрочно

Десяти тис. нових

Газета «Крымский комсомолец», 1 квітня 1941 р.

лективізації та дискримінацію за перебування в окупації, не могли, вірніше боялися, висувати якісь вимоги до влади. Переселенці добре розуміли, що будь-який спротив

арешт і виселення до Сибіру. Тому за всі повоєнні роки у Криму та на материковій Україні не зафіксовано жодного публічного невдоволення чи непокори переселенців. Кремлівські та київські високопосадовці добре усвідомлювали, що з по-волячому терплячим, покірним і безумним народом їм можна робити все, що заманеться.

Тому в повоєнні роки до Кримської області, підпорядкованої РРФСР, з України у директивному порядку протизаконно переселили десятки тисяч українських сімей. Для збереження їхньої національної ідентичності шовіністично налаштовані московські та кримські високопосадовці не зробили жодного кроку. Саме ця усвідомлена байдужість і закладе підвалини для майбутнього кримського комуно-імперського сепаратизму та анексії півострова Російською Федерацією після 60-ти років його докорінного відродження Україною.

Невдовзі після офіційного входження Кримської області до складу УРСР (але ще до рішення Верховної Ради СРСР), в березні 1954 року у Сімферополі, другому секретарю ЦК КПУ Миколі Підгор-

ному, який виступав на XXV партійній конференції, довелося відповідати головним чином на запитання, безумовно, підготовлені прихованими противниками передачі Криму Україні. Досвідчені провокатори з числа енкаведистів висловлювали побоювання щодо ймовірної українізації Криму. Причому провокаторів цих свідомо підбирали з українськими прізвищами. Один з таких, з прізвищем Суценко, висловлював занепокоєння про те, що Україна запровадить у Криму діловодство українською мовою. У тому, що це захищення було відвертою провокацією, немає сумніву. Адже переважна більшість кримчан була занепокоєна жахливим станом кримської економіки, вичент розваленим сільським господарством, гострим дефіцитом електроенергії, занедбаними дорогами, нестачею води та відсутністю каналізації у містах та кримських курортах. Але ці проблеми підготовлених провокаторів не цікавили. Для них важливішим було посягати на довіру кримського населення до офіційної української влади. Що міг відповідати несамостійний у своїх рішеннях московський вихованець, виходець з Полтавщини – Микола Підгорний? Він запевнив делегатів партійної конференції, що освіта та діловодство у Криму як були, так і залишаться російськомовними. І, як приклад для наслідування, сам зросійщений партчиновник навіть Сталінську (нині Донецьку) та Ворошиловградську (нині Луганську) області. Саме у той час за кремлівськими директивами стали інтенсивно зросійщувати українське населення сходу та півдня, насаджувати через освіту та засоби масової інформації.

Такий же сценарій мало російські партчиновники готували і для Криму та українських переселенців. Тож підвалини для гуманітарної втрати півострова, що спричинила російську окупацію в 2014-му, були закладені ще у далекому 1954 році. Це був досить вдалий імперсько-енкаведистсько-кадебістський проект – зусиллями українського народу відродити занедбаний Крим, й у слушний момент знову силоміць пристебнути його до імперського мундира.

Проте переселення до Криму у повоєнні роки великої кількості української людності та жорстка критика зарубіжною діаспорою національної політики, здійснюваної київськими високопосадовцями, змушували владу імітувати хоч якусь діяльність у національній царині. Тому і з'являються на світ Божий такі партійні документи, як Рішення ЦК Президії КПУ № 49 «Про надання допомоги партійним, радянським і господарським організаціям Кримської області» від 6 липня 1954 р. Цим розпорядженням передбачалося збільшити у другому півріччі надходження до Криму українських видань, налагодження постійних гастролей у Криму українських хороших і театральних колективів. Українські творчі спілки цим розпорядженням зобов'язувались посилити в області інформаційно-пропагандистську діяльність.

Першим винятком у цілковитій байдужості кримського партчиновництва до української проблематики є постаново бюро Кримського обкому КПУ про дублювання газети «Крымский комсомолец» українською мовою («Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015). Збірник документів та матеріалів» – К., ТОВ «Видавництво «Кію», 2016р., док. 75, ст. 364-365). Вочевидь, вона була прийнята під тиском чи то за порадою київського керівництва. Ніби прокинувшись від летаргічного сну, кримська влада пригадала, що в області проблемою відбудови півострова, крім росіян, опікується ще й кількасот тисяч переселеного українського люду. Переважна більшість з українців ще не була зросійщена. Для більш ефективного пропагандистської роботи, також не без поради київських партійних чиновників, Кримський обком звернувся за проханням збільшити наклад газети «Крымский комсомолец» до 20 тис. примірників, причому 5 тис. з них мало виходити українською мовою.

ДАЛІ БУДЕ...

ПРОДОВЖЕННЯ

У вересні 2015 р. під час зустрічі з представниками «національних громадських об'єднань» Криму президент РФ Володимир Путін підтримав ідею розвитку «православного туризму» і всього, «пов'язаного з витокami становлення російської держави і нації як таких», незабаром видавши розпорядження щодо створення робочої групи зі збереження, вивчення та популяризації культурної спадщини Криму.

СЕРГІЙ КОНАШЕВИЧ

У грудні 2015 р. в результаті взаємодії Міністерства культури РФ з кримськими «державною радою» і «радою міністрів» місцевими єпархіями Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП) та вже згадуваним «Православним імператорським палестинським товариством» було розроблено концепцію розвитку «православного туризму» в Криму на 2017-2027 рр., яка передбачає створення відповідної «державної програми».

* * *

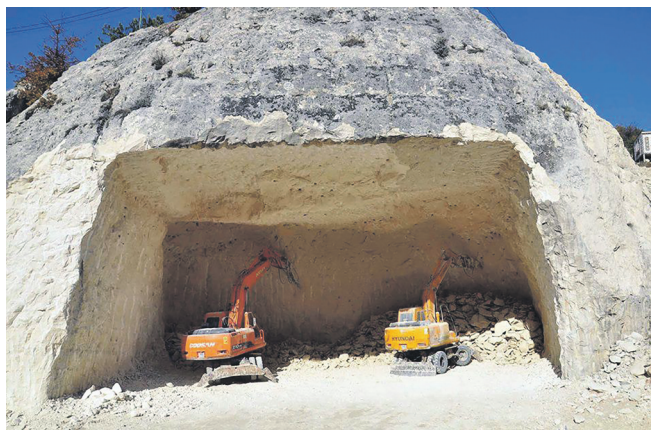
18 березня 2017 р. під час зустрічі з кримськими «вченими» та «громадськими діячами» Путін наголосив на потребі «відновлення історичних центрів» на окупованому півострові – у тому числі Херсонеса, де «потрібно створювати російську Мекку». Словом, не дуже ясно, що зрештою хотів би бачити на загарбаних землях російський «лідер нації»: Храмову гору, Ватикан, Мекку чи Афон. Останнє місце він як президент РФ уперше відвідав у вересні 2005 р., вдруге – у травні 2016 р., разом із головою РПЦ патріархом Кирилом. Подейкують, російські прочани люблять походжати на Афоні «святими місцями» Путіна, де ступала «Його» нога.

ДУХОВНІ СКРІПИ

ФОТО З ВІДРИВКИ ДЖЕВЕЛ

ЧИ СТАНЕ КРИМ «ДУХОВНИМ ЦЕНТРОМ РУССКОГО МИРА»

Так у районі середньовічного печерного монастиря Качі-Кальйон, що неподалік від Бахчисарая, розбудовується «русская православная святиня», «господарські приміщення» якої вирубується просто у скелях

з федерального бюджету було видано понад 130 млн рублів (~54 млн €); на додачу державним коштом було видано 25-томну працю «Русский Афон XIX-XX веков», над якою понад 4 роки працювали кілька російських наукових інституцій.

«Наш президент від Бога», – свято переконаний «сенатор Федеральних Зборів РФ від республіки Крим» Сергій Цеков. Саме він протягом кількох останніх років наполегливо просуває концепцію Криму як «російського Афону». У своїх прагненнях він спирається на тези архієпископа Херсонського і Таврійського Інокентія (Борисова; канонізований УПЦ МП), який у середині XIX ст. заявляв, що Крим «немовби створений для того, щоб бути нашим російським Афоном». Тоді згідно з рішенням російського імператора Миколи I

У 2012 р. згідно з відповідним розпорядженням президента РФ фактично розпочалася російська державна

підтримка Афону: з метою відновлення «культурної і духовної спадщини» Пантелеймонівського монастиря

Словом, не дуже ясно, що зрештою хотів би бачити на загарбаних землях російський «лідер нації»: Храмову гору, Ватикан, Мекку чи Афон. Останнє місце він як президент РФ уперше відвідав у вересні 2005 р., вдруге – у травні 2016 р., разом із головою РПЦ патріархом Кирилом. Подейкують, російські прочани люблять походжати на Афоні «святими місцями» Путіна, де ступала «Його» нога

та Святійшого Синоду РПЦ було вирішено створити у Криму «російський Афон» за подобою справжнього: 4 травня 1850 р. було видано відповідний урядовий наказ. Дещо раніше, у 40-х рр. XIX ст., виник переказ про «російський слід на Афоні» як подяка за щедри пожертви царської родини.

* * *

Нині «російський Афон» у Криму розбудовуватиметься також «під государевою рукою».

Цьому сприяє створена під керівництвом Цекова «робоча група», до якої входять представники кримської «виконавчої та законодавчої влади» та місцевих єпархій УПЦ МП. У квітні 2016 р. «міністр культури республіки Крим» Арина Новосельська презентувала проект концепції розвитку паломницького та релігійного туризму на окупованому півострові у рамках «робочої наради» під керівництвом Цекова: за її словами, надання Криму статусу «російського Афону» дозволить «підняти на якісно новий рівень усвідомлення наших витоків, згуртувати російську націю на фундаменті православ'я, розвинути діалог і співпрацю між півостровом та іншими суб'єктами Росії і закордоном на основі православних духовних цінностей і культури, що виведе Крим на рівень світових центрів паломництва і збільшить кількість прочан зі 100 тисяч до 1 мільйона людей на рік».

Наприкінці березня 2017 р. Цеков провів зустріч

із представниками ЗМІ на тему: «Крим – духовний центр «русского міра», презентувавши згадану концепцію, реалізація якої, за його словами, «дозволить зробити Крим духовним центром, місцем поклоніння не лише для мешканців Росії, а й цілого «русского міра», далекого і близького закордону». Говорячи про «значення православного Криму в історії Росії», він зазначив, що саме на півострові у I ст. приходив святий апостол Андрій Первозваний, а у IV ст. тут діяли 5 християнських єпархій; також Цеков згадав про місію Кирила та Мефодія у IX ст. і хрещення князя Володимира у X ст. Втім, «сенатор» не взяв до уваги, що тоді ні на яку Росію, «русский мір» і «православ'я» ще не сіялося. Проте секретар Феодосійської і Керченської єпархії УПЦ МП протоієрей Андрій Яковець підтакнув йому: «Сакральність Криму в культурі Росії важко переоцінити. Він є альфою та омегою російської культури».

Та що казати, якщо в «русском міре» до «розколу» зі Вселенським патріархом Афон цілком собі вважався «русским» – з огляду на «1000-летіє русского присутствия на Святой горе». Згідно з даними грецького інтернет-видання Protagon, за останні кілька років Росія вклала в Афон близько 200 млн євро, однак при цьому багато хто у Греції стурбований її спробами проникнути на Святу гору і в Елладську Церкву, насторожено ставлячись до надмірної присутності росіян у вигляді моди на дорогі автомобілі та «VIP-келії», а також до амбіцій РПЦ щодо звання «Третього Риму» для Москви та прагнення її представників повчати мирян і служити державі.

У липні 2018 р. грецький уряд вислав двох російських дипломатів і заборонив в'їзд до країни ще двом через втручання у внутрішні справи та незаконні дії проти національної безпеки: через грошові винагороди вони намагались вплинути на представників муніципалітетів, митрополи-

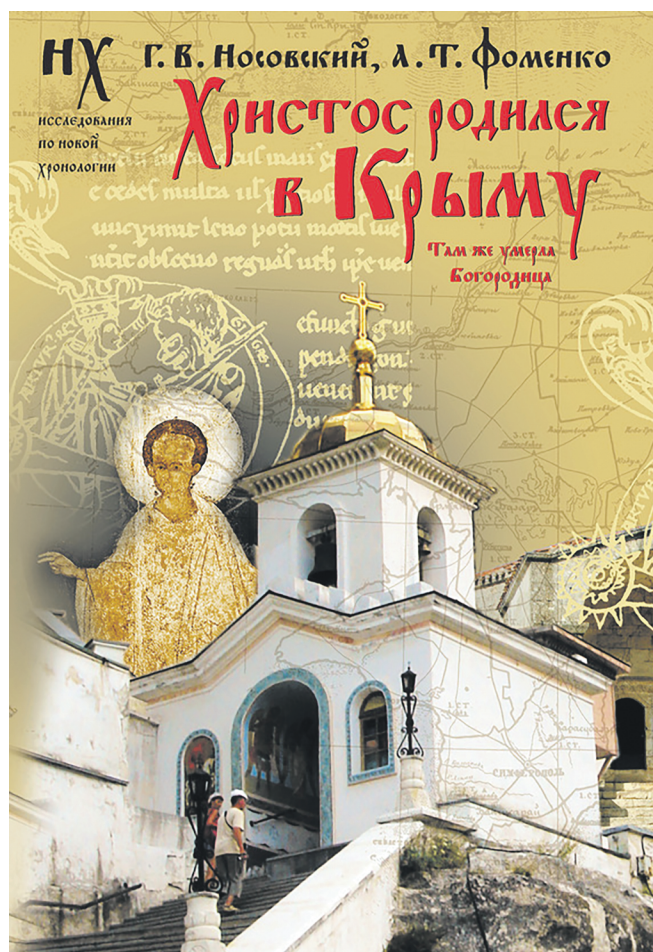
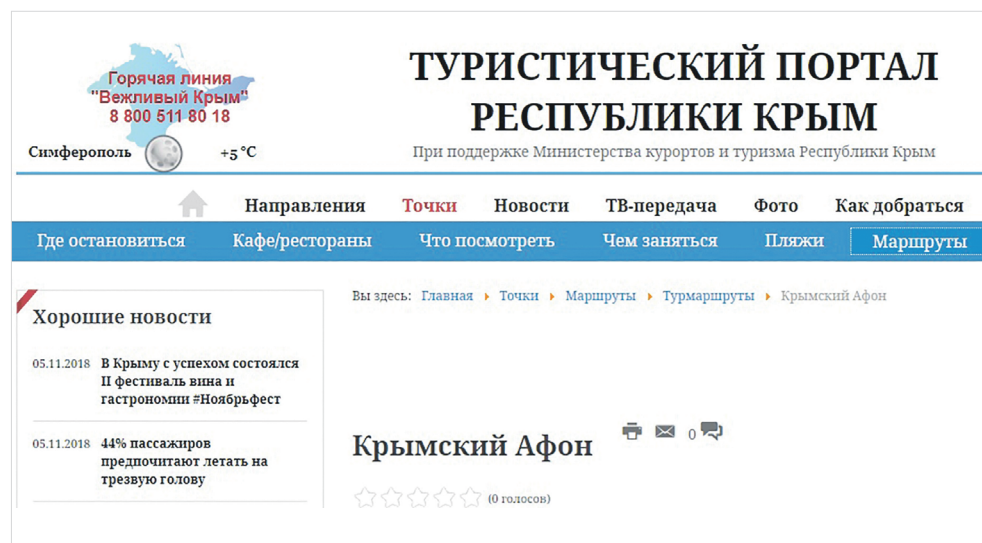
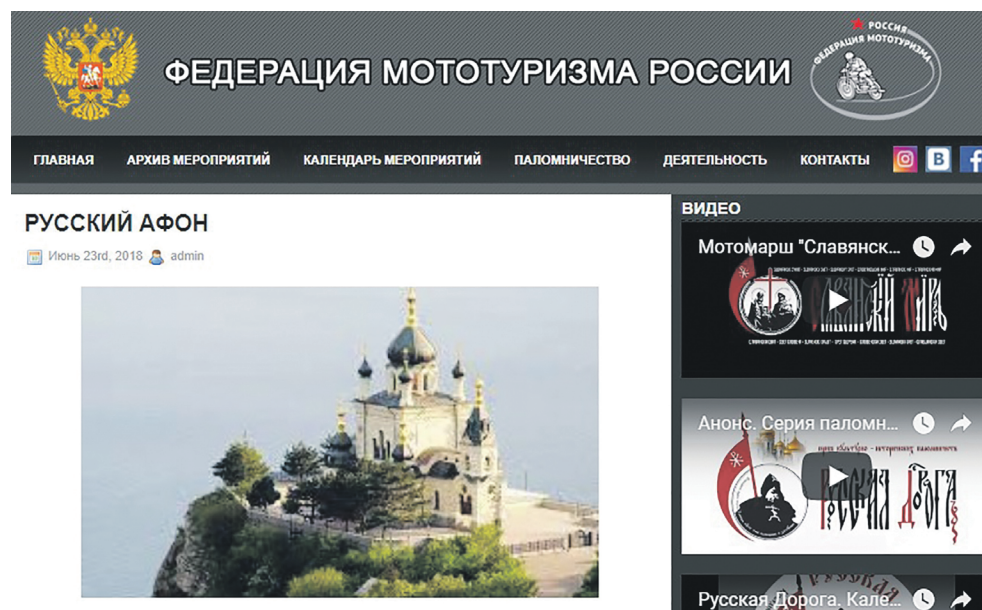

тів Елладської православної церкви та на духівництво гори Афон. Дивно, що у відповідь Росія не звинуватила Святу гору, за актуальною російською традицією, у «фашизмі», – пригадавши, як під час Другої світової війни Священний Кіног (орган самоврядування) прохав Гітлера вберегти монастирі від руйнування (і, зрештою, не постраждав жоден), а у 1942 р. подякував тогочасній владі Німеччини за її релігійну політику.

* * *

Прикро, але навіть у самій Україні не прийнято згадувати про «український слід» на Афоні – наприклад, заснування монастиря вихідцями з Київської Русі часів князя Володимира або постриг на Афоні засновника Києво-Печерської Лаври преподобного Антонія (до 1013 р.), перебування преподобного Паїсія Величковського (за його часів на Афоні фактично було відкрито українське представництво) та Івана Вишенського (канонізований УПЦ влітку 2016 р.).

Як зазначають науковці, у XVII-XIX ст. на Афоні існував суто український Іллінський козацький скит; у формулярах монахів деяких інших монастирів поряд з іменами та прізвищами стояло слово «козак». На початку липня 2015 р. було повідомлено, що українські дослідники виявили на Афоні старовинний козацький скит «Чорний Вир», заснований запорозькими козаками у 1747 р. і названий ними «Духовним Запоріжжям» (нова експедиція відбулася наприкінці серпня 2015 р.). На початку серпня 2018 р. стало відомо, що на Афоні було виявлено пом'яник української козацької старшини XVII ст., яка щедро жертвувала на афонські монастирі: у списках – гетьмани Іван Самойлович, Іван Мазепа, Павло Полуботок, Данило Апостол, полковники Семен Палій, Яків Лизогуб, Василь Кочубей і багато інших; на ім'я кожного з них були записані повні переліки їхніх родів. Хотілося б, щоб Афон в українській

історії асоціювався суто з цими епізодами, а не лише з привезеними звідти взимку 2014 р. «дарами волхвів», під прикриттям яких «брати» прийшли «визволити» нашу землю від нас.

Чи робитимуть з окупованого Криму Афон, Мекку, Ватикан разом узяті за заповітами «великого вождя і вчителя», який обіцяє своїм підданам рай у разі ядерної війни і з якого вже дехто малює ікони? Принаймні Новий Афон уже є – в Абхазії, яку Росія 10 років тому «захистила від грузинського фашизму» (так само, як понад 4 роки тому «захистила» Крим від «фашизму» українського); у 1874 р. його заснували російські монахи, що прибули з Афону «старого». Ще у 1656 р. російський патріарх-реформатор Никон спорудив у Підмосков'ї (сучасне місто Істра) монастир «Новий Єрусалим», який мав продемонструвати зростання значення Мос-

ковського царства як «оплоту світового православ'я» і «спадкоємця Візантії», а царя Олексія Михайловича подати як «другого Костянтина», «благочестивого поборника істинної віри». То що може постати у Криму, – «третій Афон» чи «четвертий Рим», – залежить виключно від багатства фантазії ініціаторів.

* * *

Деякі адепти «канонічного православ'я» досі, як у середньовіччі, продовжують наївно вірити, що Христос був росіянином (принаймні блакитнооком і руським – словом, «істинним арійцем»), розмовляв з апостолами російською (цю ж здібність вони приписують Андрію Первозваному) і заснував православну церкву Московського патріархату, за що його і «вбили євреї».

6 листопада у «найстарішій патріотичній газеті Росії» «Завтра» з'явилася нотатка її головного редактора, шовініста Олександра Проханова «Богородица – Русская Царица». На старті автор бідкається, що «український розкольник Філарет» (патріарх Київський і всієї Русі-України) хоче «забрати» в РПЦ не лише Почаївську та Києво-Печерську лаври (в яких базується УПЦ МП, що всіляко напоказ відхрещується від московської юрисдикції), а й навіть... Афон. Як альтернативний «російський Афон» пропонується Псков (дивно, що не Крим). Деякі тези варто навести «як є» – щоб збагнути суть новітнього російського месіанства:

«Росія знає, що її створив Христос. Усі світові святині, спалюжені чи застарілі, переселилися до Росії. Старець Філофей оповідав нам, що Москва – це Третій Рим. Москва прийняла до себе вічне місто і знов розпалала у ньому вогонь. Патріарх Никон заснував під Москвою Новий Єрусалим, переніс до Підмосков'я всі імена і назви святих палестинських місць, нібито ці підмосковні гаї та ріллі, містечка й поселення сходив Спаситель. Наступне його пришествя на Землю, вірив

Никон, відбудеться тут, у Росії. Він, заснувавши свій дивний монастир, готував космодром для Христа. Але друге пришествя відбулося під час Великої Вітчизняної війни, коли Росія була піддана нападам демонів, і всі радянські люди перетворилися на янголів. Вони захищали Царство Небесне. Бо там, де закінчується Росія, починається Царство Небесне [раніше це лунало скромніше – «Росія закінчується там, де закінчується російський язук» – авт.]. На допомогу Червоній Армії до Росії з небес зійшов Христос. У 1945-му на даху Рейхстагу він разом із радянськими піхотинцями тримався за держално червоного знамена.

Ми перенесемо до Росії Гринвіч, як перенесли свого часу Рим і Єрусалим. Ми перетягнемо до себе все зоряне небо. Над Росією сяятимуть усі сузір'я світу. Ми зможемо запускати у космос наші космічні кораблі з будь-якого ярославського сільця. Ісус народився серед єврейського народу, але не для євреїв, а для росіян. Він пішов з єврейського світу туди, де мала з'явитись Росія. Він чекав, коли на півночі під Полярною зіркою виникне новий народ. Виникла молода Росія, і в Києві сів на престол князь Володимир. Тоді Ісус вказав йому шлях до Херсонеса і там охрестив його. Не князя Володимира обрав православ'я серед інших релігій, а православ'я обрало Володимира, обрало Росію і зробило князя святым. Кордон між Росією і Царством Небесним пролягає через кожне російське серце. У Росії – початки й кінці світу. Росія – месіанська країна, а росіяни – месіанський народ. Філарет забрав в православ'я величезні простори України, прибираючи монастирі та парафії. Ми поставимо вівтарі у місцях великих битв, де червоні янголи бігли в атаку. Росія, втрачаючи свої земні простори, тут-таки приростає просторами Царства Небесного».

І як квінтесенція – коментар одного з читачів: «Небеса не мали посилати Вчителя до росіян: ті й так були святі».

ПРОДОВЖЕННЯ

Після створення Кримського штабу Центральної Рада визнала його військовим органом півострова. Через штаб Одеського округу вона надсилала йому накази щодо «демобілізації та звільнення у відпустку всіх солдатів і матросів великоросійських губерній»¹.

ТЕТЯНА БИКОВА, К.І.Н., НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ

Вибори до Установчих зборів відбулись у Криму 25-27 листопада 1917 р. Усі політичні партії та національні й релігійні організації взяли активну участь у виборчій кампанії. Але більшість населення поставилася до виборів досить байдуже. По Таврійській губернії загалом проголосувало 574 тис. осіб, що становило лише 54% виборців. Депутатами від Таврійської губернії стали: С. Ніконов, В. Бакута, І. Попов, Н. Алясов, П. Толстов, С. Зак, Д. Головка (всі – есери), В. Салтан (український есер)², Д. Сейдамет, А. Озенбашли, С. Хаттатов, А.-С. Айвазов та У. Боданінський (кримські татари)³, І. Бунаков та Н. Островська (більшовики)⁴. За есерів проголосувало 52,2% тих, хто брав участь у голосуванні, кадети отримали 6,8% голосів, більшовики – 5,5%, меншовики – 3,3%, народні соціалісти – 0,8%. Серед національних списків голоси розподілилися таким чином: кримські татари отримали 11,9%, українці – 10,7%, німці – 4,8%, євреї – 2,4%⁵. За більшовиків голосували, перш за все, кадрові робітники великих міст: Севастополя, Сімферополя, Феодосії, Керчі, Бердянська. Загалом під час виборів по всій Україні за більшовиків голосувало лише 10% населення, а по Таврійській губернії (без флоту) – 5%⁶.

3 грудня в Сімферополі відкрилася надзвичайна нарада, скликана за сприяння губернського земського зібрання Таврійської губернії, з делегатів від рад робітничих, селянських та солдатських депутатів, органів земського та міського самоврядування. В її складі були представники різних партій: від кадетів до меншовиків та есерів (близько 400 осіб). Нарада ухвалила рішення створити з представників міських дум, земств, громадських та інших політичних організацій Раду народних представни-

БОРОТЬБА В КРИМУ ПІСЛЯ ЖОВТНЕВОГО ПЕРЕВОРОТУ

Примірник газети «Міллет»

ЯК ЦЕ БУЛО...

16 листопада у Відозві «Про Владу в Криму» Міллі Фірка висунула на порядок денний гасло «Крим – для кримців», тобто для мешканців Кримського півострова: «Кримсько-мусульманський виконавчий комітет як виразник волі кримських татар, не бажаючи допустити в Криму гегемонії якої-небудь народності над іншою, а також не припускаючи думки про розповсюдження Влади будь-якої держави над Кримом, визнає та вважає, що надзвичайні обставини наказують народам Криму взяти на себе турботу про устрій долі свого Краю та з'єднатися для загальної дружньої праці на благо всіх народів, що населяють Крим»

ків на чолі з меншовиком П. Новицьким. Вона повинна була «в найкоротший термін скликати Кримські установчі збори...»⁷.

Рада народних представників була першою в історії Криму спробою створити представницький багатонаціональний орган влади, який би користувався довірою з боку населення. Вона не сприйняла III Універсал Центральної Ради, за яким три північні повіти Таврійської губернії відривалися від території губернії⁸, а тому запропонувала «вжити заходів для виявлення волі населення північних повітів Таврійської губернії з національного питання»⁹.

Так само, як і Рада народних представників, Міллі Фірка не визнала жовтневого перевороту. Її члени вважали за потрібне створити в Криму вільну від більшовицького впливу демократичну республіку. 16 листопада у відозві «Про Владу в Криму» Міллі Фірка висунула на порядок денний гасло «Крим – для кримців», тобто для мешканців Кримського півострова: «Кримсько-мусульманський виконавчий комітет як виразник волі кримських татар, не бажаючи допустити в Криму гегемонії якої-небудь народності над іншою, а також не припускаючи думки про розповсюдження Влади будь-якої держави над Кримом, визнає та вважає, що надзвичайні обставини наказують народам Криму взяти на себе турботу про устрій долі свого Краю та з'єднатися для загальної дружньої праці на благо всіх народів, що населяють Крим»¹⁰.

Такі ж слова містилися у заяві Мусвиконкому, надрукованій на сторінках газети «Міллет» від 29 (15) листопада, в якій місцеве населення запевнялося у тому, що гасло «Крим – для кримців» гарантує

дотримання прав кожного мешканця півострова незалежно від його національної, расової та релігійної належності, наголошувалося на готовності, якщо буде потреба, боротися за ці політичні ідеали та містилися заклики до співпраці: «На теренах Кримського півострова жодна нація не повинна панувати над іншими націями, кожна нація повинна самостійно вирішувати власну долю. Кримсько-мусульманський виконавчий комітет, стверджуючи свою владу, ні від кого не вимагає зречення своєї національності; він кожному простягає руку, як другу, співгромадянину й брату й закликає спільно йти розміреним кроком»¹¹.

Тобто Міллі Фірка бажала створити на півострові цілком незалежну від будь-якого уряду республіку. Одразу після більшовицького перевороту один з її керівників, А.-С. Айвазов, зазначив на шпальтах партійної газети «Міллет»: «Зараз держави немає, законів немає, порядку немає... В державі порушено мир та спокій. Порядок вирваний з корінням, кожен поводиться, як може... Ми не допустимо, щоб у нашому Криму з'явилися більшовицькі та анархічні зағони»¹².

- 1 Гарчев П.Г., Кононенко Л.П., Максименко М.М. Республика Таврида. – К., 1990. – С. 28.
- 2 Королёв В.И. Таврическая губерния в революциях 1917 года. (Политические партии и власть). – Симферополь, 1993. – С. 31.
- 3 ДААРК. – Ф.-П. 150. – Оп. 1. – Спр. 109. – Арк. 28.
- 4 Зарубин А.Г., Зарубин В.Г. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму. – С. 222.
- 5 Королёв В.И. Таврическая губерния в революциях 1917 года. (Политические партии и власть). – С. 31.
- 6 Надинский П.Н. Вказана праця. – Ч. 2. – С. 286.
- 7 Елагин В.Е. Националистические иллюзии крымских татар // Забвению не подлежит... (Из истории крымскотатарской государственности в Крыму). – Казань, 1992. – С. 102.
- 8 Королёв В.И. Таврическая губерния в революциях 1917 года. (Политические партии и власть). – С. 36.
- 9 Елагин В.Е. Националистические иллюзии крымских татар // Забвению не подлежит... (Из истории крымскотатарской государственности в Крыму). – С. 102.
- 10 Голос татар. – 1917. – 11 ноября.
- 11 Цит. за кн.: Юнус Кандим. Не заросте травкою поле бою... – Ічня, 2017. – С. 127.
- 12 Бочагов А.К. Милли-Фирка. Национальная контрреволюция в Крыму. – Симферополь, 1930. – С. 42.

ХТО ВІН НАСПРАВДІ?

НЕ БЕЗ ІРОНІЇ

– Павел Андреич, ви – шпион?
– Видишь ли, Юра...

«Адъютант его превосходительства»

Війна розвідслужб – невід’ємний, наче тінь, компонент будь-якої війни. Не була винятком і кривава колотнеча столітньої давнини, яку в Росії традиційно називають Громадянською; для України це була суцільна війна всіх з усіма: з поляками, з червоними росіянами, білими росіянами, а також петлюрівців з гетьманцями, з махновцями та червонокозацтвом.

ВАЛЕРІЙ ВЕРХОВСЬКИЙ

Без розвідки військо сліпе й глухе, а побити сліпого та глухого не є проблемою. Розвідслужби білих і червоних зішлись у зятятому протиборстві, яке мало вирішити не лише долю Росії, а й хід світової історії. Багато хто дивився телевізійний фільм «Ад’ютант його високоповажності», але не всі знають, що реальним прототипом його головного героя Павла Кольцова вважається севастопольський розвідник у таборі Збройних сил півдня Росії.

Більшовики, своєю чергою, створили потужну шпигунську мережу як у військовій верхівці денікінського «Юга Росії», так і у ставці Колчака, й отримували відомості не лише про пересування військ, а й про агентуру білих безпосередньо з їхньої контррозвідки. І проти білих, і проти червоних діяли спецслужби новоствореної Української Держави: наприклад, у Катеринодарі в 1918 році денікінці викрили агентуру

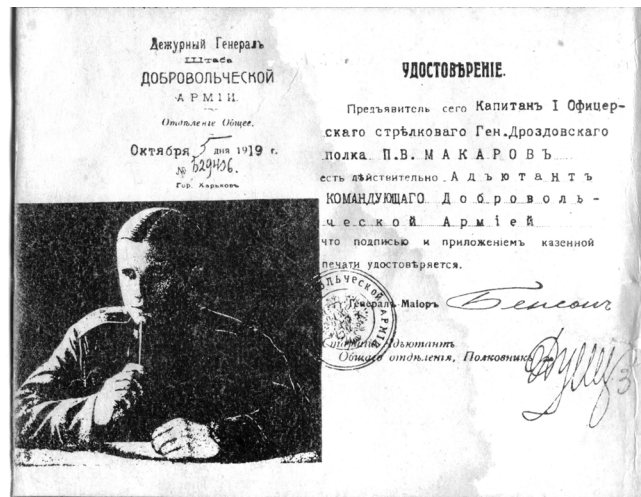
Скоропадського, що мала завдання возз’єднати Кубань з Українською Державою.

Чи не першою торкнулася цієї теми книжка, що побачила світ у 1927 році в Ленінграді, «Ад’ютант генерала Май-Маєвського», написана діячем більшовицького підпілля і партизанського руху в Криму, відставним чекістом Павлом Макаровим. Володимир Май-Маєвський – талановитий воєначальник, генерал-лейтенант, у 1919 році командував Добровольчою армією. Його безперечний військовий хист, однак, потерпав і врешті-решт зазнав поразки від алкоголізму, що позначилося як на долі Збройних сил півдня Росії, так і на підсумках Громадянської війни загалом. У 1918 році, коли білий генерал Май-Маєвський командував лише дивізією, поруч з ним з’являється сумнівна постать ад’ютанта Макарова: «Це вміти треба: з газетяра зробитися прапорщиком. Бути організатором Червоної армії, потрапити в полон до білих і стати капітаном і ад’ютантом Май-Маєвського», – пише Макаров у своїй книжці.

Втім, якщо уважно читати «мемуари» Макарова, лишається незрозумілим, в чому полягала його розвідвальна діяльність? Так, він був більшовиком і навіть підпільником. Проте завдання проникнути в білий штаб йому ніхто не давав, діяв Макаров ситуативно, без узгодження з розвідуправлінням Червоної армії або ВЧК. Цікаво, а якби ситуація помінялася і білі здобули б перемогу, як ситуативно зреагував би Павло Макаров? Продовжив би кар’єру штабного військового нової Росії, забувши більшовицькі ілюзії, чи ні? Його діяльність зводилася до стимулювання алкоголізму генерала Май-Маєвського та читання се-

Павло Макаров (другий на передньому плані)

Посвідчення Павла Макарова

Кадр з телефільму «Ад’ютант його високоповажності»

кретних депеш. Проте сам він зізнається, що: «Мої зустріння зв’язатися з ростовськими більшовиками були марними». І жодної розповіді про конспіративну передачу розвідданих у табір червоних. Може, він їх просто не передавав?

Врешті-решт Денікін вирішив усунути Май-Маєвського від командування Добровольчою армією, з грудня 1919 р. і до самого відступу білих у Крим командувати нею буде генерал Петро Врангель. Розвідвальна мі-

сія Макарова на цьому практично скінчилася – нічого секретного та актуального він тепер вивідати не міг. Разом з Май-Маєвським він і два ординарці від’їхали до Севастополя.

У фільмі «Ад’ютант його високоповажності» елегантний, як актор Соломін, по-саурайски незворушливий та проникливий розвідник Кольцов розкриває себе, пустивши під укіс ешелон з танками. Як бачимо з мемуарів Макарова, жодних ешелонів і близько не було.

Більшовики, своєю чергою, створили потужну шпигунську мережу як у Військовій Верхівці денікінського «Юга Росії», так і у ставці Колчака, й отримували відомості не лише про пересування військ, а й про агентуру білих безпосередньо з їхньої контррозвідки. І проти білих, і проти червоних діяли спецслужби новоствореної Української Держави: наприклад, у Катеринодарі в 1918 році денікінці викрили агентуру Скоропадського, що мала завдання возз’єднати Кубань з Українською Державою

Невдовзі контррозвідка викрила у Севастополі підпільну групу більшовиків, яку очолював Володимир Макаров, рідний брат ад’ютанта... Після цього заарештували і його самого.

Ось як описує втечу з-під варти сам Макаров: «...А вартовому сказав:

– Покличте до мене начальника караулу.

Вартовий гукнув розвідного, той покликав караульно-го начальника.

– Хто мене кликав і навіщо? – зневажливо спитав начальник.

– Поручику, в мене важлива державна справа. Деяким чином стосується вас.

– Кажіть, я вас слухаю.

– Як я буду говорити в присутності всіх, особливо при комуністах? – я вказав у бік заколотників. – Поручику, зайдімо на хвилину в камеру, я вам розповім.

Ми ввійшли в камеру, я хутко промовив:

– Поручику, одну хвилину! Почекайте мене тут, я зараз принесу рукопис.

І, не давши поручику оговтатися, вискочив з камери та зачинив двері на чавунний засув.

Це нагадує радше пригоди агента Джонні Інгліша з британської кінокомедії, а не професіонала нелегальної розвідки.

Після захоплення більшовиками Криму Павло Макаров пішов служити у ЧК, але згодом перевівся до сімферопольської міліції, а в 1926 році взагалі виходить на пенсію за станом здоров’я... і сідає писати мемуари. Вихід книжки «Ад’ютант генерала Май-Маєвського» викликав не лише інтерес масового читача, але й обурену реакцію ветеранів війни з біликами, в тому числі підпільників.

Жодних підтверджень своїх слів Макаров не наводить: усі севастопольські підпільники, з якими він підтримував зв’язок, включно з братом, Володимиром Макаровим, – загинули. Свідків не лишилося.

Дійшло до того, що пенсію Павлові Макарову скоротили з персональної до звичайної, позбавили пільг і нагород, а в 1937 році – взагалі заарештували. Щоправда, відпустили через два роки, навіть не розстрілявши.

У 1968 році Ігор Болгарин та Георгій Северський написали сценарій 5-серійного телефільму «Ад’ютант його високоповажності». Дізнавшись про зйомки фільму, Павло Макаров став вимагати згадки про себе в титрах, та автори сценарію заперечували: образ Павла Кольцова не є втіленням особи Павла Макарова, він зліплений з постатей різних діячів більшовицької розвідки, в тому числі і Макарова, але більшовицьких нелегалів у 1917-1920 рр. вистачало і без нього.

Так і не домігшись нічого, сімферопольський пенсіонер Макаров помер у 1970 році нікому не відомим, у той же час слава вигаданого розвідника Кольцова пролунала по всьому СРСР. Його забуття було цілком заслуженим: хвалькам і графоманам не місце серед розвідників-нелегалів.

Кожне місто має своє обличчя. Звісно, з часом воно покривається зморшками або стає зовсім невпізнаним: революції, війни, зміна влади і її смаки. І якщо в одних містах ми можемо побачити пам'ятки архітектури, то в інших, на жаль, це неможливо.

РОЗА КРИМСЬКА

Наприклад, як у Керчі, що майже не зберегла архітектуру XIX – початку XX століття. Особливо це відбилася на релігійних будовах: за радянської влади церкви нещадно знищували, і тому більшість храмів у Керчі – сучасні. Але все не так погано, бо дореволюційні видові листівки зберегли для нас стару Керч.

Початок XX століття називають справжнім листівковим бумом. Надсилати одне одному листівки було неможливо модно, а мати своє фотоательє і друкарню – неможливо вигідно, тож накладали були фантастичними. В Криму найпопулярнішими були види Південного берега, а також Бахчисарая. Керч трапляється на тогочасних листівках рідше, хоча і цього матеріалу нам буде достатньо, аби порівняти минуле і теперішнє.

Почну з того, що Керч була набагато компактніша, ніж сьогодні. Наприкінці XIX – на початку XX століття населення Керчі складало не більше тридцяти тисяч осіб.

На мапі початку XX століття можна побачити, що в'їзд у місто був біля вулиці Шлагбаумської (до речі, це одна з небагатьох вулиць, що зберегла історичну назву). Проїжджаємо шлагбаум і опиняємось на вулиці Феодосійській (сьогодні це вулиця імені Пирогова). Буквально 500 метрів – і ми на Соборній площі. Можна сказати, це і був центр, адже тут стояв головний православний храм Керчі – Свято-Троїцький собор, що зображений на декількох листівках того часу.

СТАРІ ЛИСТІВКИ

Свято-Троїцький собор на Соборній площі

ЗРУЙНОВАНІ ХРАМИ КЕРЧІ

Каплиця Стемпковського на горі Мітридат

Гора Мітридат

ТРИВАЛИЙ ЧАС ВІЗИТІВКОЮ МІСТА БУЛА КАПЛИЦЯ СТЕМПКОВСЬКОГО. ЗАГАЛЬНА ПАНОРАМА МІСТА НЕ ОБХОДИЛАСЯ БЕЗ КАПЛИЦІ НА ГОРІ МІТРИДАТ. МАБУТЬ, ЦЕ БУВ УЛЮБЛЕНИЙ КРАЄВИД ФОТОГРАФІВ ТА ВИДАВЦІВ, АДЖЕ НА ЛИСТІВКАХ ТОГО ЧАСУ МИ ЗУСТРІЧАЄМО ЙОГО ДУЖЕ ЧАСТО

Храм було побудовано в 1832 році, у 1845-му з'явилися дзвіниці і каплиця. На листівці можна побачити, що собор був доволі великим – сюди на свята приходила більшість керчан. На жаль, радянська влада зробила все, аби його знищити: в 1931-му його закрили і скинули хрест, а у часи Другої світової храм слугував продуктовим складом. Після звільнення міста влада вирішила остаточно прибрати собор, хоча він не був зруйнований унаслідок бойових дій. Сьогодні на його місці стоїть будівля уже колишньої філії ТНУ ім. Вернадського. Проте часточка собору насправді завжди в Керчі: з каміння, що залишилось від храму, побудований Обеліск Слави на горі Мітридат.

Славнозвісний обеліск також став приводом для того, аби знищити ще одну пам'ятку архітектури.

Тривалий час візитівкою міста була каплиця Стемпковського. Загальна панорама міста не обходилася без каплиці на горі Мітридат. Мабуть, це був улюблений краєвид фотографів та видавців, адже на листівках того часу ми зустрічаємо його дуже часто.

Каплиця побудована у 1830 році на прохання градоначальника міста Івана Стемпковського, що написав заповіт за два роки до власної смерті. За словами істориків, І. Стемпковський зробив для Керчі багато гарних речей: під час його

керівництва в місті побудовано училище, нову пристань, Свято-Троїцький собор, а також ті самі Мітридатські сходи, якими так люблять гуляти місцеві та приїжджі. Тому каплиця на найвищій точці міста стала символом вдячності, а в подальшому – одним з найбільш пізнаних керченських архітектурних об'єктів межі століть, що з'являлися на поштових картках.

У 1944-му на горі Мітридат відбувається відкриття обеліска, тому каплицю вирішено прибрати. Тож тепер на всіх краєвидах маємо обеліск, що височіє над містом.

Загалом у Керчі небагато храмів, усі вони для різних конфесій. Крім православних, сьогодні в місті діють костел, мечеть і синагога, а також вірменська і грузинська церкви, баптистський дім молитви. Однак мало хто знає, що в місті колись діяла німецька лютеранська кірха. Її можна побачити, наприклад, на листівці із зображенням шлагбаума. Цікаво, що фотограф направив свій апарат за межі міста, адже німецькі колоністи жили на околиці.

Кірха побудована у 1905 році силами керченської німецької громади. Її вигляд приголомшує: готичні шпильки видно здалеку, але сьогодні перешкодою такому краєвиду стане пожежна частина і паспортний стіл, а також житлові будинки. Під час війни кірха стала штабом німецької військової комендатури. На цвинтарі навколо ховали загиблих німецьких офіцерів і солдатів.

Звісно ж, після війни кірху підлаштували під потреби радянських громадян: хрести демонтували, шпильки прибравали і відкрили кінотеатр «Родина». У 90-х «Родину» зруйнували – все рознесли на будматеріали, тож на цьому місці взагалі не вгадуються ані кірха, ані кладовище, ані кінотеатр.

Чи могло бути інакше? Мабуть, ні, адже совіти не мали на меті збереження історії і пам'яті. Тож листівки – це одне з небагатьох достовірних джерел, що дозволяють нам зазирнути за ширму часу і відтворити минуле.

У НАСТУПНОМУ ЧИСЛІ «КРИМСЬКОЇ СВІТЛИЦІ»

«НЕ РОСІЙСЬКА» І «НЕ УКРАЇНСКАЯ»: УПЦ МП І КРИМСЬКЕ ПИТАННЯ

Для УПЦ МП вельми дражливим є питання окупованих територій сходу та півдня України. Три кримські єпархії цієї церкви формально залишаються в її складі і своїм безпосереднім керівником вважають митрополита Онуфрія. Проте в УПЦ МП дуже часто нагадують про свою «відокремленість» від держави. Однак, судячи з її «благих діянь», стосується це виключно тієї держави, на території якої ця конфесія діє. Отже, спробуємо розглянути кілька прикладів «симфонії» кримських єпархій з державою, яка де-факто контролює окупований півострів.

ГАЗЕТА «КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ»

Всеукраїнська літературно-публіцистична та мистецька газета
Виходить із 31 грудня 1992 року
Свідоцтво про реєстрацію КВ №12042-913ПР від 30.11.2006 р.

Засновники

Міністерство культури України
Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка
ДП «Національне газетно-журнальне видавництво»

Адреса редакції
03040, м. Київ,
вул. Васильківська, 1;
тел.: +38 (044) 498-23-65

Видавець
Національне
газетно-журнальне
видавництво

Генеральний директор
Андрій ШЕКУН

Головний редактор
Віктор Мерджинський

Дизайн та верстка
Марк Канарський,
Оксана Кочергіна

Поліграфічний комбінат
ТОВ «Типографія «Від "А" до "Я"»
м. Київ, вул. Колекторна, 38/40
тел.: (044) 563-18-04, 562-28-51
Розповсюдження і реклама
тел.: +38 (044) 498-23-64

Редакція не завжди поділяє
думки авторів публікацій,
відповідальність за достовірність
фактів несуть автори.
Рукописи не рецензуються
і не повертаються.
Редакція залишає за собою
право скорочувати публікації
і виправляти мову.

Зміст газети поширюється
на умовах ліцензії СС ВУ 3.0,
якщо відсутні інші вказівки.

Передплата на газету

Передплатна ціна на 2018 р.:
на 6 місяців – 153,56 грн.
на рік – 304,52 грн.

У передплатній ціні враховано
вартість доставки до вашої
поштової скриньки і вартість
оформлення абонементу.

Передплатний індекс
90269

Наклад 1000 прим.
Ціна договірною

